

Květa má konečně knihu

Klára Čermochová

Květa Sgallová je s Miroslavem Červenkou nerozlučně spjata. Dlouhá léta, ba co léta, po čtyři desetiletí tvořili úderný tandem, který určoval směr české versologie a zároveň (kvůli i díky nemožnosti publikovat doma) udržoval čilé styky s versology zahraničními, zejména polskými, jejichž práce také významně ovlivnil.

V této dvojici byl Červenka hlavním motorem, vytyčovatelem cesty a rozdavačem úkolů, které pak oba systematicky plnili. Květa Sgallová tak zůstávala v jeho stínu, zabývající se především zpracováváním materiálu, jeho analýzou a kontrolou. Červenkovu celoživotní dílo shrnuje jeho kniha *Kapitoly o českém verši* (vyšla posmrtně 2006), která se neuvěřitelně hutným a vyčerpávajícím způsobem pokouší shrnout všechny dosud získané poznatky o českém verši (Červenka nikdy neměl zbytečně malé ambice). Psaní knihy byl závod s časem a těžkou nemocí, v němž mu byla nápomocna kromě jiných spolupracovníků (především Jiřího Holého) právě K. Sgallová. Rozuměla jeho myšlenkám nejlépe a dovedla tak rekonstruovat náčrty kapitol zachycené ve stále ranějším a útržkovitějším stádiu přípravy.

Květa Sgallová je deset let po Červenkově předčasné smrti stále mezi námi, píše články, recenze a sem tam se objeví na nějaké tematické konferenci. Na jedné z nich před pár lety jsem se jí zeptala, čím se právě zabývá. „Dělám dlouhé trocheje. Ty jediné chybí, tak ať je to kompletní.“ Studie o dlouhých trochejích v českém verši pak vyšla v roce 2012 v *České literatuře* (60, č. 3). Psala ji sice Sgallová, ale lze ji chápat — a byla tak i myšlena — jako poslední kapitolu Červenkovy knihy, kterou její autor už nestačil dokončit. Úkol byl zadán, zbývalo ho splnit.

Sama K. Sgallová ovšem svoji „knihu o verši“ dosud neměla. Publikovala hojně, její bibliografie (zpracovaná nejnověji Robertem Kolářem v publikaci, o které zde bude řeč) čítá přes šedesát textů. Šlo však o jednotlivé články — řada z nich byla otištěna v časopise *Česká literatura*, dále o příspěvky do sborníků — např. průlomového sborníku 2. brněnské versologické konference (*Teorie verše 2*, 1968) — a ve velké míře pak o studie pro rozsáhlou edici *Słowianska metryka porownawcza*, psané většinou s Miroslavem Červenkou. V několika monografiích byla spoluautorkou, ale její jedinou samostatnou publikací byl až dosud *Český deklamační verš v obrozenecké literatuře* z roku 1967 — knižní podoba kandidátské práce.

A nyní je tu konečně kniha. Vyšla deset let po dopsání Červenkových *Kapitol* a jmenuje se *O českém verši*. Zatímco *Kapitoly* byly plánovány jako systematický výklad, právě vydaná publikace je souborem textů z různých období, autorkou považovaných za stěžejní. Jejich časové rozpětí je široké. První z nich vyšel původně v roce 1964, zatímco poslední, výše zmiňovaná „poslední kapitola“ o dlouhých trochejích, která je otištěna i zde, je z roku 2012.

Za poněkud matoucí považuji editorské rozhodnutí uvést dataci článků pouze v bibliografickém soupisu v závěru knihy, ale u samotných textů ji vynechat. Protože je řazení článků převážně tematické, ocitají se vedle sebe bez upozornění studie psané v různé době a mířící tedy i na jiného čtenáře.

Hned četba první, nejstarší kapitoly, popisující „využití moderní“ — rozuměj děroštitkové — „metody při rozboru verše“, ozřejmuje proměnu, již za poslední půlstoletí prodělala výpočetní technika a s ní i versologie. Autorka vysvětluje, jak se na kousek kartonu pouze pomocí dírek a jejich absence zachycovaly informace o typu přízvuku, hranicích slova, délce slabik či rozsahu a kvalitě rýmu a jak bylo potom možno údaje na elektrických třídících vytržít podle nejrůznějších kritérií. K. Sgallová je dnes ostatně možná jediným člověkem, který dokáže informace o českém verši uložené na štítcích rozluštit a zužitkovat. Děrné štítky byly možná primitivním nástrojem, ale při důmyslném užívání dokázaly poskytnout statistickým výzkumům až překvapivě široké možnosti. Dnešní technika je nesrovnatelně vyspělejší. Možností by tedy mělo být nesrovnatelněkrát více. Otázkou, zda je dokážeme dostatečně využívat.

Že K. Sgallová u děrných štítků neskončila, ukazuje hned následující studie *Český verš národního obrození*, která představuje Thesaurus českých meter, úctyhodnou elektronickou databázi básnických děl z období 1795–1825, kterou v devadesátých letech autorka spolu s M. Červenkou a Petrem Kaiserem vytvořila (Thesaurus je dostupný na webu ÚČL AV ČR — isis.ucl.cas.cz/index.jsp?form=cme). Symbolicky je pak autorka knihy přítomna v názvu programu pro automatickou analýzu verše *Květa*, který po ní pojmenovali autoři nedávno zveřejněného versologického projektu *Korpus českého verše* Petr Plecháč a Robert Kolár (Ibrahim).

V publikaci *O českém verši* dále najdeme studie o vztahu jazyka a verše (pojednávající o postavení monosylab ve verši či o distribuci mluvních taktů ve verši a v próze), charakteristiku českého trocheje či popis časoměrných meter doby národního obrození. Zatímco období národního obrození a 19. století jsou pro Sgallovou stěžejními kapitolami literárně-historického bádání, z konkrétních versologických témat stojí ve středu jejího zájmu problematika rýmu, kterému je také v této publikaci věnováno pět kapitol. Popisují český rým z několika úhlů: od obecné charakteristiky, inspirované formalistickými a strukturalistickými postupy, přes jeho podmínky v jazykové struktuře až po jeho podobu v určitém období — zde konkrétně v době národního obrození a v poetismu.

Dalším zajímavým příspěvkem je text o Hrubínově poezii pro děti, který opouští obvykle popisovanou oblast jeho poetiky, obrazů či výrazů a věnuje pozornost verši. Najdeme zde mnohem více než pouhý popis verše. Autorky (zde také Stanislava Mazáčová) se zamýšlí nad dětským vnímáním rytmu a obdobími, kdy se v něm mohou uplatnit různé typy verše. Vysvětlují rytmická specifika Hrubínova „jambu blízkého dětem“ či rozličné strategie, které autor používá pro zpestření převažujících trochejských veršů.

Několik studií je věnováno překladu poezie, což je oblast, která se bez teoretické versologie obejít nemůže a o jejíž značný rozvoj se u nás zasloužil především Jiří Levý († 1967). Máme zde studii o překladech Heineho tónických básní, která dobře ilustruje, jak se čeští překladatelé, básníci a čtenáři ještě před nástupem volného verše vyrovnávali s veršem tónickým, tedy typem, který je v německé literatuře běžný, ale u nás nebyl nikdy pevně zakotven.

Nejrozsáhlejší část knihy tvoří blok zásadních studií dua Červenka — Sgallová ze svazků *Słowianska metryka porownawcza*, které vycházely mezi lety 1973 a 2011 v Polsku. Červenka se Sgallovou patřili vedle dvou předních polských badatelek verše — Zdzisławy Kopczyńskiej a Lucylly Pszczołowske — k vedoucím osobnostem tohoto olbřímího projektu a snažili se touto cestou získat prostor pro své versologické bádání,

když to na Filosofické fakultě ani v Akademii věd z politických důvodů už možné nebylo. Právě z těchto svazků byly do knihy zařazeny další dvě studie z oblasti překladu verše. Rozsáhlý text o metrice českých překladů Mickiewiczze je kromě komentovaného výčtu jeho českých překladů z různých období zároveň praktickým průvodcem po možnostech, které překladatel má, a důvodech, proč volí ty nebo ony. Probírá se zde, jaký dopad a jaká úskalí má překlad metrem originálu (zásada, za níž stáli především parnasisté), jakou důležitost má souznění všech složek díla v nové jazykové mutaci a jaké vztahy naopak mají či mají mít jednotlivé složky přeloženého díla k originálu.

Dále jsou tu popsány jazykové odlišnosti češtiny a polštiny — dvou jazyků sice příbuzných, ale rytmicky odlišných a s jinou metrickou literární tradicí. Nejvíce prostoru je pak věnováno problematice možných ekvivalentů k Mickiewiczem používaným rozměrům. Vystupují tu do popředí problémy, se kterými se překladatelé z polštiny musí utkat: Jak naložit se sylabickými díly, když se v polštině sylabismus vypracoval do vysokých uměleckých výšin, zatímco v české literatuře má příchuť prosté lidovosti? Čím překládat v české literární tradici chybějící amfibrych?

Třetí překladatelskou studií je pojednání o českých překladech Puškina. Převádění ruského verše do češtiny je dle autorů v mnohém jednodušší než překlad poezie polské. Ruská a česká versifikace mají totiž (i při odlišnosti těchto jazyků) k dispozici celkem podobný repertoár meter. Jsou tu samozřejmě jisté odlišnosti, které vyvstávají nejnápadněji ve folklórních a folklorizujících veršových útvarech, nicméně ty patří v Puškinově tvorbě spíše k okrajovým. Existence stejného metrického typu v obou literaturách však ještě není pro překladatele jednoznačným důvodem k zachování metra originálu. Stejný typ totiž může v každém národním kontextu nabývat jinou funkci, jiný sémantický příznak či postavení mezi ostatními typy. Právě z těchto důvodů je zajímavé sledovat, jak se k překladatelským otázkám postavili puškinovští překladatelé z doby národního obrození (ve kterém český verš procházel bouřlivým a leckdy klikatým vývojem), z padesátých let a z konce 19. století. Postupně se dostáváme do doby meziválečné, ve které zaznamenáme i vliv Puškinova verše na původní českou tvorbu, a skončíme u překladů poválečných.

Ještě jedna stať ze souboru srovnávací slovanské metriky stojí za podrobnější zmínku. Je jí pojednání o sémantice metra v poezii lumírovců. Sémantika metra a jeho funkce v poetickém textu byla (či stále je) v české (neo)strukturalistické versologii jedním z klíčových témat; asi nejsystematičtěji je popsáno ve druhém díle Červenkovy knižní řady *Z večerní školy versologie* (1991), nicméně i v textech Sgallové se hojně objevuje. Například ve výše představených textech o překladech poezie můžeme vidět, jak se sémantika určitého metra v té které literární tradici stává závažným argumentem pro to, aby bylo při překladu použito či nikoli.

Sémantika metra v poezii lumírovců a její proměny jsou představeny na tvorbě čtyř čelních autorů doby — Zeyera, Sládka, Čecha a Vrchlického. Nejde ovšem o popis ilustrovaný nahodilými (nebo záměrně vybranými, ovšem nikoli reprezentativními) příklady z primárních textů, ale o výklad založený na statisticky zpracovaných datech opírajících se (kromě mimořádně plodného Vrchlického) v zásadě o celé dílo daného autora. Na přístupu Sgallové je dobře patrný odkaz pražských strukturalistů, kteří odmítali jakoukoli preskripci, jíž by teorie verše měla sloužit, a soustředili se na popis a výklad existujícího materiálu založené na statistických datech. Takový postup by mohl sám sebe utopit v tabulkách a procentech (extrémní případ, pro dnešního

čtenáře až kuriózní, můžeme vidět v Červenkově publikaci *Statistické obrazy verše* z roku 1971), nicméně jak Sgallová, tak Červenka ve svých textech poměrně úspěšně odolávali nutkání zveřejnit všechny doličné výpočty a exaktní data a snažili se je spíše vysvětlovat, zasazovat do kontextu a činit z nich závěry.

Druhá stopa strukturalismu v textu o sémantice metra je snad ještě důležitější. Jde o základní premisu týkající se vztahu „obsahu“ a „formy“ básnického textu. Jak zmiňuje sama Sgallová v úvodu máchovské kapitoly na začátku knihy, ještě v 19. století byla forma považována převážně za „roucho, do něhož je obsah zabalen“, a tedy za něco od obsahu oddělitelného, co je navíc spíše technicky naučitelným řemeslem než uměním.

K. Sgallová toto mínění, jež dosud zdaleka nevymizelo a s nímž se bohužel někdy potkáme i na půdě akademické, svými texty vytrvale koriguje. Příkladem budiž právě studie *Sémantika metra v poezii lumírovců*, otištěná poprvé r. 1988, v níž autorka upozorňuje na to, jak hluboká sémantická opozice vládla mezi jambem a trochejem v polovině 19. století, a sleduje její postupné významové přestavění (výměna pozic příznakový / nepříznakový) během několika desetiletí. Zmíněny jsou nejen rozdíly mezi metry, ale také snad ještě opomínanější protiklad dlouhých a krátkých veršů, lišících se jak specifickými nároky na použitý slovník a větnou strukturu, tak odkazem na jiné, neliterární rytmické struktury (lidová píseň, moderní píseň, běžná řeč nebo různě rychlý fyzický pohyb).

V předložené publikaci tedy najdeme pohromadě stěžejní studie na rozličná témata a z různých období dosavadní badatelské činnosti Květy Sgallové, dosud porůznu roztroušené po časopisech, nezřídka zahraničních. Zvláště cenné je zařazení textů z projektu srovnávací slovanské metriky, jež by byly pro českého čtenáře jinak téměř nedostupné. Jedná se přitom o obrovský mezinárodní projekt, v němž zaujímali čeští badatelé významné místo a který není dílem minulosti, nýbrž záležitostí stále aktuální — vždyť poslední, devátý svazek této edice vyšel teprve v roce 2011. Nezbyvá, než si přát, aby tyto cenné texty a poznatky v nich obsažené, které jsou touto knihou znovu uvedeny do české literární vědy, napomohly k oživení současné české versologie a jejich kontaktů s teorií zahraniční.

Zbývá zmínit poslední dvě části knihy — doslov a bibliografii K. Sgallové. Autorem obou je Robert Kolár, mimo jiné spoluautor zde publikované studie o Máchově jambu a také člen čtyřčlenného versologického týmu působícího od roku 2012 v Ústavu pro českou literaturu AV ČR.

Současná česká versologii nelze upřít nedostatek snahy nebo nápadů. Je jí upřen pouze dostatečný počet zainteresovaných lidí (kromě jmenované skupinky se k jejím propagátorům řadí už jen hrstka badatelů roztroušená na různých ústavech a univerzitách ČR). Vývoj každého oboru, versologii nevýmaje, je totiž podmíněn možností smysluplné odborné diskuze a neustálým tříbením názorů na základě vzájemné konstruktivní kritiky.

AD:

Květa Sgallová: *O českém verši*. Univerzita Karlova — Karolinum, Praha 2015. 436 s.